

УДК 372.8

А.І. ЗАВГОРОДНЯ,

*аспірант кафедри теорії та методики професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглянуто сутність та співвідношення системоутворюючих категорій економічної компетентності. Автор розкриває визначення системоутворюючих категорій економічної компетентності з огляду на застосування таких понять у процесі навчання учнів в умовах сучасного ринкового господарювання. Автор також наводить власну логіку-структурну систематизацію складових, які кінцевим результатом мають формування економічної компетентності особистості.

Ключові слова: економічна компетентність, система, економічні знання, економічна освіта, економічне мислення, економічне виховання, економічна свідомість, економічна культура.

Постановка проблеми. Метою будь-якої сучасної держави є економічний розвиток за макроекономічної стабільності для досягнення стану сталого розвитку. Сьогодні розвинуті країни роблять ставку в цьому на людський капітал як найвагоміший фактор. Метою сучасної економічної освіти є формування в учнів компетентності в оцінюванні і вирішенні економічних ситуацій, так само як і оцінці економічних стратегій.

Освіта, спрямована на формування в учнів економічної компетентності, за умови майстерного викладання, може служити засобом для покращеної загальної життєвої компетентності, поліпшення рівня особистого та сімейного життя і створення з індивіда більш ефективного громадянина.

Втім, попри визнання того, що сучасна освіта має формувати економічну компетентність в учнів (закордонні дослідження доводять ефективність економічної освіти на рівні основної школи), у вітчизняній педагогічній літературі відсутня структуризація економічної компетентності та систематизація суміжних понять.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання формування економічних знань та економічної компетентності – сфера, у якій існує чимало досліджень, втім у площині основної школи таких вітчизняних досліджень мало. Питання, пов'язані з економічною компетентністю, її сутністю та складовими, висвітлювали у своїх працях такі вчені, як Г.І. Ковтун, О.В. Мартиненко, Л.М. Новікова (досліджує сферу формування економічних знань учнів профільних класів). Визначення понять, споріднених з поняттям «економічні знання», наводяться у багатьох словниках (не лише педагогічних). Корисним тут є словник С.У. Гончаренка. Серед інших авторів, що розглядали питання економічної компетентності та економічних знань, можна назвати таких: А.С. Бура, Т.Й. Захарова, Г.В. Товканець, С.В. Хоменко, Н.О. Пасічник, І.М. Майструк та ін. Англомовні джерела свідчать, що за кордоном досліджуваній темі приділяється значно більше уваги, і серед зарубіжних вчених тут можна виділити таких: Ф.Т. Вілхелмс, Ф. Еберле, М. Уоттс, С. Шумен та ін.

Метою статті є систематизація понять «економічна компетентність», «економічні знання», «економічна освіта», «економічне мислення», «економічне виховання», «економічна свідомість», «економічна культура» та визначення їх місця у процесі формування економічної компетентності в рамках викладання економічних дисциплін учням основної школи.

Виклад основного матеріалу. Г.І. Ковтун, О.В. Мартиненко систематизують підходи вчених до визначення поняття та складових економічної компетентності, наголошуючи,

що «під економічною компетентністю учня розглядається сукупність економічних знань та практичних вмінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності, а складовими економічної компетентності виступають: сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, економічні якості» [2, с. 140].

Ми погоджуємося з таким визначенням у частині того, що до системоутворюючих складових економічної компетентності належать сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, але вважаємо за доцільне розширити систему формуючих складових економічної компетентності та поглибити визначення поняття «економічна компетентність» до особистісного рівня, зауважуючи, що залежно від освітнього рівня людини буде змінюватися лише обсяг та ступінь сформованості економічної компетентності, формальний бік економічної компетентності при цьому буде залишатися незмінним.

Таким чином, поняття «економічна компетентність» може бути подане у вигляді тривимірної схеми (рис. 1).

Рис. 1. Тривимірне визначення поняття «економічна компетентність»

Власна розробка автора.

З рис. 1 видно, що економічні знання та економічне мислення є базовими системоутворюючими складовими економічної компетентності. Втім для систематизації формуючих категорій вважаємо за доцільне розкрити зміст кожної них.

Поняття «економічні знання», за визначенням Л.М. Новікової, – це «перевірений практикою результат пізнання економічної дійсності, адекватне відбиття її в мисленні учнів через сукупність уявлень, понять, суджень, теорій, ідей» [3, с. 17].

М.Г. Сергеева, Н.М. Бєденко наводять таке визначення: «Економічні знання – нова та особлива галузь знань молоді, таких необхідних для розвитку економічного мислення, економічної культури тих, хто навчається. Вони становлять основу економічного виховання та одну з найважливіших умов комфортного життєзабезпечення у майбутньому» [5, с. 58].

Останнє визначення, на наш погляд, не розкриває сутності категорії «економічні знання», проте відображає актуальність економічних знань з огляду на їх практичну цінність.

З підходом до визначення «економічних знань», який застосує Л.М. Новікова, ми погоджуємося та вважаємо, що економічні знання – це науково вивірена інформація щодо сутності та особливостей економічних явищ та процесів, ефективно засвоєна учнями, і така, що адекватно пояснює економічні відносини в оточуючому учнів світі.

Г.В. Товканець трактує економічне мислення як «явище суб'єктивного порядку, безпосередньо пов'язане з економічним життям суспільства як його органічна частина. З одного боку, економічне мислення є процесом відтворення людською свідомістю, у визначеній

логічній послідовності, економічних взаємин із відповідними їм економічними законами. З іншого ж – це процес осмислення і переосмислення, засвоєння людьми нагромаджених суспільством економічних знань» [7].

Ми не зовсім погоджуємося з таким визначенням економічного мислення та вважаємо, що економічне мислення – це процес, коли людина через свідомі та несвідомі ментальні процеси, що ґрунтуються на основі раніше здобутих науково обґрунтованих та ефективно сформованих знань, оцінює ту ситуацію або ті питання, які стоять перед нею, з економічної точки зору, на предмет економічної доцільності.

Втім, як стверджують Г.І. Ковтун, О.В. Мартиненко, з думкою яких ми погоджуємося, економічні знання та економічне мислення – не єдині складові економічної компетентності. Іншими складовими є економічна освіта, економічне виховання, економічна свідомість та економічна культура.

Ґрунтовні економічні знання, на яких базуватиметься економічне мислення, людина здобуває переважно у ході отримання економічної освіти.

Існує думка, що економічна освіта – це явище, що стосується лише професійної підготовки студентів. Так, С.У. Гончаренко у педагогічному словнику наводить таке визначення економічної освіти: «Економічна освіта – підготовка спеціалістів з планування, обліку, фінансів та інших напрямів економічної роботи в народному господарстві, а також для науково-педагогічної діяльності в галузі економічних наук» [1, с. 111].

Ми не погоджуємося з таким визначенням, бо вважаємо, що воно є обмеженим, оскільки відображає лише сутність професійної економічної освіти, яка здобувається у професійно-технічних та вищих навчальних закладах.

Ми вважаємо, що термін «економічна освіта» можливо застосувати у відношенні до учнів основної школи та у такому сенсі може трактуватися як систематичне формування економічних знань, що включає у себе пояснення основних економічних понять, явищ, принципів, закономірностей, економічних процесів та відносин, а також формування економічних навичок та вмінь, які учні зможуть застосовувати у подальшому повсякденному та професійному житті для прийняття економічно виважених рішень.

Тож, економічна освіта – це ті знання, вміння та навички, що формуються в учнів цілеспрямовано та систематизовано на заняттях з економіки. Саме економічна освіта є центром, основою формування економічного мислення та у подальшому економічної культури людини.

Н.О. Пасічник розглядає економічне виховання як частину навчально-виховного процесу, спрямовану на розв'язання загальних завдань виховання і одну із сполучних ланок між розумовим, моральним, трудовим та іншими компонентами виховання. У цьому ключі виділяють три основні функції економічного виховання: а) освітницька; б) формувальна; в) світоглядна [4, с. 51–52].

Втім, на наш погляд, таке визначення не є ґрунтовним та не відображає всебічно сутності економічного виховання.

Г.В. Товканець наводить таке визначення: «Економічне виховання – вироблення у студентів чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин; цілеспрямоване, систематичне формування економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи; підготовка їх до продуктивної праці, умілого, бережливого ставлення до природи; вироблення звички практично використовувати економічні знання в реальному житті» [7].

Хоча наведене вище визначення є змістовним, ми не погоджуємося з першою його частиною, оскільки, на наш погляд, вироблення чіткого уявлення про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин та цілеспрямоване, систематичне формування економічних знань відбуваються переважно під час надання учням економічної освіти.

Більш точним ми вважаємо визначення, наведене Л.А. Мацко: «Економічне виховання передбачає вирішення таких задач, як розвиток економічного мислення особистості для правильного розуміння дії законів і явищ економічного життя; формування глибокого розуміння процесів суспільного розвитку, розуміння ролі праці і свого місця в трудовому процесі; виховання дбайливого ставлення до державної власності, особливо в сьогднішніх рин-

кових відносинах; вироблення умінь, що дадуть можливість брати активну участь в економічній діяльності та виробництві» [6].

Втім до цього визначення варто б додати також твердження про те, що економічне виховання передбачає виховання дбайливого ставлення не лише до державної власності, а й до, звісно ж, власного та чужого приватного майна, а також до природи та природних ресурсів, що повністю вписується у рамки сучасної суспільної концепції сталого розвитку.

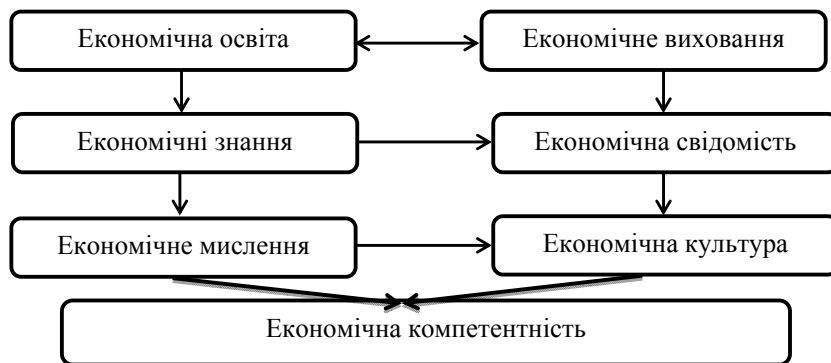
Економічна освіта формує засади економічного мислення людини, в той час як економічна освіта разом з економічним вихованням формують економічну культуру людини.

Ми вважаємо, що економічна культура особистості – це система життєвих уявлень, цінностей, зразків поведінки, норм, та, в кінцевому підсумку, такий образ дій особи при вирішенні економічних питань будь-якого характеру, що повністю відповідають сьогочасним економічним принципам та суспільним економічним цінностям. На сьогодні такими економічними принципами та цінностями є сталий розвиток, раціональне користування природними ресурсами, людиноцентрований підхід, економіка знань тощо.

Економічна свідомість – це сукупність свідомих та підсвідомих поглядів, переконань, ідей, що базуються на раніше здобутих знаннях та життєвому досвіді, якими людина керується про оцінці ситуацій та прийнятті рішень, що прямо або побічно являють собою економічну проблему певного роду.

Варто зауважити, що економічна культура особистості в такому випадку ґрунтується на економічній свідомості. При цьому економічна свідомість є ендогенним фактором, а економічна освіта і виховання – екзогенними факторами, що формують економічну культуру особистості.

Таким чином, зв'язок усіх вищезазгаданих понять можна подати у вигляді логіко-структурної схеми (рис. 2).

Рис. 2. Логіко-структурні зв'язки категорій «економічна освіта», «економічні знання», «економічне мислення», «економічне виховання», «економічна свідомість», «економічна культура», «економічна компетентність»

Власна розробка автора.

З наведеної схеми видно, що економічна освіта є тим первинним базисом, що формує економічні знання, які, у свою чергу, є основою формування економічного мислення та економічної свідомості учнів, внаслідок чого формується економічна культура кожного окремого учня та суспільства в цілому як кінцевого головного результату економічної освіти широких мас населення. Економічне виховання, що ґрунтується не на методах прямого передавання знань, також відіграє важливу роль у формуванні економічної свідомості та економічної культури особистості. Економічна компетентність є кінцевою метою економічної освіти та економічного виховання особистості, оскільки включає в себе як теоретичне підґрунтя здійснення економічної діяльності певного роду та практичні навички, так і ментальні особливості здійснення такої діяльності, що у сукупності свідомо та підсвідомо засто-

совуються людиною при прийнятті будь-якого рішення, спрямованого на вирішення будь-якого економічного (господарського) питання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Економічна компетентність, таким чином, базується на економічній освіті, що втілюється в економічні знання учня, та економічному вихованні, яке разом із економічною освітою формують економічне мислення та економічну свідомість людини. Окрім того, на економічному вихованні і економічному мисленні базується економічна культура індивіда. Тож знання та супутні їм культурологічні фактори дозволяють сформувати економічно компетентну особистість.

Початок формування економічної компетентності учня на рівні основної школи та подальше поетапне систематичне формування економічної компетентності є ефективним та доцільним, втім вітчизняні дослідження з цього питання практично відсутні. Тому мають бути проведені подальші дослідження існуючого закордонного досвіду з цього питання та особливостей формування економічної компетентності учнів основної школи у нашій країні з огляду на сучасний соціально-економічний стан розвитку.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
2. Ковтун Г.І. До питання формування економічної компетентності учнів / Г.І. Ковтун, О.В. Мартиненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 4. – С. 135–144.
3. Новікова Л.М. Формування економічних знань учнів профільних класів в умовах довузівської підготовки: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Л.М. Новікова. – Х. – 2003. – 177 с.
4. Пасічник Н.О. Виховання та економічні відносини / Н.О. Пасічник // Наукові записки. – Випуск XII. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1998. – 176 с.
5. Сергеева М.Г. Система оценки качества непрерывного экономического образования / М.Г. Сергеева, Н.Н. Беденко. – Курск, 2012. – 221 с.
6. Мацко Л.А. Основи психології та педагогіки [Електронний ресурс] / Л.А. Мацко, М.Д. Прищак. – ВНТУ. – 2010 р. – Режим доступу: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/psihologiya/r434.htm>
7. Товканець Г.В. Категорії і функції вищої економічної освіти / Г.В. Товканець // Матеріали за VIII міжнародна научна практична конференція «Динаміка танасьвременната наука – 2012», 17–25 юли 2012 г. – Том 6. Педагогически науки. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – С. 23–27. http://www.rusnauka.com/21_DSN_2012/Pedagogica/2_114645.doc.htm

References

1. Honcharenko, S.U. (1997), *Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary], Lybid' Publ., Kyiv, Ukraine, 375 p.
2. Kovtun, H.I. and Martynenko O.V. (2013). *Do pytannia formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti uchniv* [To the question of economic competence of students]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsijni tekhnologii* [Pedagogical Sciences: theory, history, innovative technologies], no. 4, pp. 135-144.
3. Novikova, L.M. (2003), *Formuvannia ekonomichnykh znan' uchniv profil'nykh klasiv v umovakh dovuziv's'koi pidhotovky*. Dys. kand. ped. nauk [Development of economic knowledge of students of specialized classes in the conditions of pre-University training. PhD ped. sci. diss.], Kharkiv, Russia, 177 p.
4. Pasichnyk, N.O. (1998), *Vykhovannia ta ekonomichni vidnosyny* [Education and economic relations]. *Naukovi zapysky. Vypusk XII. Serii: Pedahohichni nauky* [Scientific notes. Issue XII. Series: pedagogy], KSPU Volodymyr Vynnychenko Publ., Kirovohrad, Russia, 176 p.
5. Sergeeva, M.G. and Bedenko N.N. (2012), *Sistema ocenki kachestva nepreryvnoho jekonomicheskogo obrazovaniia* [Quality assessment System continuous economic education], Kursk, Russia, 221 p.

6. Matsko, L.A. and Prysach, M.D. (2010), *Osnovy psykholohii ta pedahohiky* [Bases of psychology and pedagogics], VNTU, available at: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/psihologiya/r434.htm> (accessed 13 February 2015).

7. Tovkanets', H.V. (2012), *Katehorii i funktsii vyschoi ekonomichnoi osvity* [Categories and functions of highereconomic education]. Materials VIII mezhdunarodnanauchna practical conference "Dinamikatanasavremennata science-2012", 17 to 25 July 2012, vol. 6, Pedagogical Sciences, "White City BG" LTD Publ., Sofia, Bulgaria, pp. 23-27, available at: http://www.rusnauka.com/21_DSN_2012/Pedagogica/2_114645.doc.htm (accessed 13 February 2015).

В статье рассмотрены сущность и соотношение системообразующих категорий экономической компетентности учащихся основной школы. Автор раскрывает определения системообразующих категорий экономической компетентности, учитывая применение таких понятий к процессу обучения учащихся в условиях современного рыночного хозяйствования. Автор также приводит собственную логико-структурную систематизацию составляющих, которые конечным результатом имеют формирование экономической компетентности личности.

Ключевые слова: экономическая компетентность, система, экономические знания, экономическое образование, экономическое мышление, экономическое воспитание, экономическое сознание, экономическая культура.

The article deals with the essence and correlation of system constituent categories of secondary school students' economic competence. The author defines the system constituent categories of economic competence, considering the application of such concepts to the students teaching process in today's market economy. The author also provides her own logical-structural system of components which result in the formation of the economic competence of an individual.

Key words: economic competence, system, economic knowledge, economic education, economic thinking, economic instruction, economic consciousness, economic culture.

Одержано 4.03.2015.